

6. SINIF SOSYAL BİLGİLER DERS KİTABINDA VATANDAŞLIK ALGISI

Perception of Citizenship on 6th Grade Social Studies Textbook

Ahmed Emin OSMANOĞLU¹ Naime ADAK² Esra DERELİ³

ÖZET

Vatandaşlık statüsü, bireye verilmiş, anayasal güvence altına alınmış bir haktır. Modern ulus devletlerde, vatandaşlık anlayışı liberal veya cumhuriyetçi olarak adlandırılan iki model çerçevesinde işler. Liberal model daha ziyade haklar üzerinde dururken, cumhuriyetçi model yükümlülükler üzerine odaklanmıştır. Bu bağlamda araştırmanın amacı ilköğretim 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında vatandaşlık kavramı ile ilgili temaların incelenerek Türkiye'nin vatandaşlık algısını tespit etmektir. Türkiye'nin vatandaşlık algısında hakları olan mı yoksa yükümlülükleri olan vatandaş mı ön plana çıkmaktadır?

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme ve içerik analizi yöntemleri kullanılmıştır. Bu yönteme göre önce vatandaşlık kategorisi tanımlanarak 3 eğitim bilimi uzmanın görüşüne tasdiki ile kategori geçerliliği sağlanmıştır. Araştırma verileri seçilen ders kitabında bulunan cümlelerin belirlenen vatandaşlık kategorisine göre taranmasıyla elde edilmiştir. Yapılan içerik kodlamasının güvenilirliğini sağlamak için bir hafta arayla kodlama tekrarlanmış ve güvenilirlik için gerekli olan %80 üzerinde uyum sağlanmıştır. Verilerin frekans ve yüzdelerle dağılımları belirlenerek bulgular oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, vatandaşlık, içerik analizi, sosyal bilgiler, ders kitabı

ABSTRACT

Citizenship status is a right that is given to the persons and it is under constitutional guarantee. In modern national states, citizenship functions around two models, which are called liberal and republican. Liberal model mostly emphasizes the constitutional rights while the republican model is more focused on obligations. In this context, the objective of this study is to compare citizenship perceptions of Turkey in terms of its social studies textbooks used in

¹ Araştırma Görevlisi. Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi.
ahmed_osmanoglu@yahoo.com

² Öğrenci. Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi. naime_adk93@hotmail.com

³ Öğrenci. Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi. esra_1107@hotmail.com

6th grades. This study seeks answers to the following question: What type of citizenship perception comes into prominence in Turkey's textbooks: Is it citizenship that has rights or citizenship that has obligations?

Content analysis and comparative research methods are used in this research. In content analysis stage, citizenship category was identified first, and was approved by three educational sciences experts to achieve the validity of the methodologies. Research data were obtained by scanning textbooks in accordance with citizenship category. To demonstrate the reliability of the study, coding schemes were made twice by a-week apart. More than 80% agreement is achieved between the two codes. Findings were formed by identifying distributions of frequencies and percentages.

Key Words: Turkey, citizenship, content analysis, social studies, textbook

1.GİRİŞ

Vatandaşlığın kavram ve kurum olarak ortaya çıkışı, Antik Yunan'da siyasal/kamusal alanın ortaya çıkışıyla eş zamanlı ve hatta özdeştir⁴. Latince *civis* ve Yunanca *polites* kelimelerinden oluşan vatandaşlık (*citizenship*) sözcüğü, bir siyasal topluluğun yasal üyesi anlamına gelmektedir. Modern manadaki klasik vatandaşlık anlayışı ulus-devletler arasında düzenlenen 1648 Westphalia düzenine dayanmaktadır. Buna göre vatandaş siyasallaşan topluluğun ulus-devletteki bir üyesi olarak eşit hak ve görevlere, özgürlüklere ve sınırlamalara, güç ve sorumluluklara sahip bireydir⁵.

İngiliz refah devletinin ilk teorisyenlerinden biri de olan T. H. Marshall, vatandaşlığın çeşitli yönleri ve geçirdiği aşamalar üzerine bir model kurmuştur. Bu modele göre tarihsel süreç içerisinde üç tür vatandaşlık tipi gelişmiştir. Birinci tip 18. yüzyılda oluşan medenî vatandaş tipidir. Bu vatandaş ifade özgürlüğü, adalet hakkı ve ferdi hürriyetlerin ön şartları olan medenî hakları elde eden sivil vatandaşdır. İkinci tip 19. yüzyılda oluşan siyasî vatandaş tipidir. Bu vatandaş yerel yönetimler ve ulusal parlamento yoluyla siyasî iktidarın kullanımına katılma hakkı gibi siyasal hakları elde eden siyasî vatandaşdır. Üçüncü tip 20. yüzyılda oluşan sosyal vatandaş tipidir. Bu vatandaş bir nebze iktisadî refah hakkı ve toplumsal mirası paylaşma, topluma egemen olan

⁴Alev, ÖZKAZANÇ, “*Toplumsal Vatandaşlık ve Neoliberalizm Sorunu*”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt:64, Sayı:1, S.247-264, Ankara, 2009.

⁵Gülistan, ALPASLAN, “*Küreselleşme Sürecinde Ulus-Devlet ve Vatandaşlık İlişkisi: Vatandaşlığın Dönüşümü*”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.

standartlara uygun bir şekilde medenî bir insan olarak yaşama hakkını güvence altına alan sosyal hakları elde eden sahip sosyal vatandaşlıktır⁶.

TomBottomore ve Ayhan Kaya bu vatandaşlık türlerine kültürel ve ekonomik hakları elde eden vatandaşlığı da ilave etmektedir. Kültürel haklar eksenini, vatandaşlığa kültürel eksenin dahil edilmesiyle modernitenin getirdiği bazı olguların egemenliğini yitirmeye başladığından bahseder: Aynılaştırmanın yerini farklılaşma, homojenleşmenin yerini heterojenlik, akültürasyonun yerini çok kültürlülük, asimilasyonun yerini entegrasyon almıştır. Ekonomik haklar eksenini ise özellikle toplumun alt katmanlarında bulunan bireylerin ekonomik haklarının güvence altına alınmasını sağlamak amacıyla oluşturulmasını vurgulamaktadır⁷.

Uluslararası Adalet Divanı'nın Nottebohm kararında yapılan tanımlamaya göre, "vatandaşlık, temelinde bir toplumsal bağlılık vakıası, karşılıklı hak ve ödevlerle birlikte gerçek bir varlık, menfaat, ilgi ve duygu dayanışması oluşturan bir hukukî bağ"dır⁸.

Devletin egemenlik hakkına dayanarak fert ile arasında kurduğu bağın hukukî yönü şöyledir: Vatandaş olan fert, devletin egemenlik hakkına dayanarak koyduğu yasaların tanıdığı haklardan yararlanmakta ve aynı yasaların getirdiği yükümlere tâbi tutulmak ta. Devletin koyduğu Anayasa, bir yandan Devletin yapısını ve örgütleriyle bunların işleyişini gösterir, diğer yandan bireyin hak ve yükümlerinin temelini oluşturan sınırları çizer. Yasalarla ayrıntıları düzenlenen bu hak ve yükümlerin tümü vatandaşlık bağının bir hukukî statüyü de kapsadığını göstermektedir⁹.

Vatandaşlık statüsü, bireye verilmiş anayasanın güvencesi altında bir haktır. Modern ulus devletlerde, anayasallık liberal veya cumhuriyetçi olarak adlandırılan iki model çerçevesinde işler. Liberal model daha

⁶Doğa Başar, SARIİPEK, "Sosyal Vatandaşlık ve Günümüzde Yaşadığı Dönüşüm Aktif Vatandaşlık (Sosyal Politika Açısından Bir Değerlendirme)",*Çalışma ve Toplum*, 2006/2, İstanbul, 2006.

⁷Gülistan, ALPASLAN, *a.g.e.*, s.2.

⁸Elif, SARICAN, "1998 ile 2004 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarının Vatandaşlık Değerleri Açısından Karşılaştırılması", s.42, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.

⁹Erdoğan, GÖĞER, "Çifte Vatandaşlık", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 44. Sayı 1, s.127-181, Ankara.

ziyade haklar üzerinde dururken, cumhuriyetçi model ödevler üzerine odaklanmıştır¹⁰.

Aristo ve Rousseau felsefesinden beslenen Cumhuriyetçi yaklaşımda vatandaşlık denilince akla sorumluluklar ve görevler gelmektedir. Antik Yunan'da “şehir-devlet”e duyulan bağlılık ve sadakat hislerinin yerini, “ulus-devlet”e olan teslimiyet almıştır. Kimi ulus-devletlerde vatandaşlık daha ziyade “ulusa üyelik” olarak algılanırken, diğerlerinde “devlete üyelik” öne çıkmaktadır. Liberal düşünce, vatandaşlık olgusuna “hak temelli” bir yaklaşım sergiler ve böylece “görev temelli” bir yaklaşımı öne çıkaran Cumhuriyetçi düşünceden ayrılır. Liberal yaklaşımda bireyin topluma göre önceliği vardır. Birey toplumsal açıdan fazla gelişmemiş bir olgudur. Tesanüt dinamiklerini, “ortak yarar” gibi olguları bilmesi ve öğrenmesi beklenmez. Günümüzde vatandaşlık olgusunu liberal yaklaşıma özgü haklar ile donatırken, onu aynı zamanda sorumlu kılmaya da çabalayan çalışmalar var¹¹.

Bu bağlamda kamu hizmeti yapmak, askerlik yapmak vatandaşın yükümlülüklerinde bazılarıdır. Vatandaş, yönetimi altında yaşadığı ülkesine hizmet etmekle ve bir vatana bağlı olmanın gereği olarak sorumluluklarını yerine getirmekle yükümlüdür. Vatandaşlık bireyin, haklar bazında eriştiği en yüksek noktadır. Çünkü vatandaşlığın din, dil, ırk, cinsiyet vb. farklılıklara karşı bireyi koruyan en yüksek statü olduğu söylenebilir¹².

Vatandaşa biçilen çeşitli roller ve ondan beklentiler vatandaşlık eğitiminin doğmasına sebep olmuştur. Modern anlamda vatandaşlık eğitimi ulus/devlet kavramının gelişimi ile ilintili olarak ilk kez on dokuzuncu yüzyılda Fransa'da başlamıştır. Eğitim artık kilisenin değil, devletin kontrolünde olduğundan eğitimde dini amaçların yerini siyasal amaçlar almıştır. 1762'de La Chalotais, Ulusal Eğitim Üzerine Deneme adlı eserinde devletin laikliği, ahlakı ve ülkeye bağlılık duygusunu arttırmak için eğitimin kontrolünü alması gerektiğini öne sürmüştür. Condercet'in “Devletin, siyasal bir din yaratmadan ve özgürlüğü ihlal

¹⁰Çiğdem, ERDEM. “Küreselleşme Karşısında Değişen Vatandaşlık Algısı”. *Uluslararası Davraz Kongresi (24-27 Eylül 2009) Bildiriler Kitabı*. Isparta. s.2315,Isparta, 2004.

¹¹Ayşe, KADIOĞLU, *Zaman Lekesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.

¹²Çiğdem, KAN, “Değişen Değerler ve Küresel Vatandaşlık Eğitimi”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt 17, No. 3, s.898, Kastamonu, 2009.

etmeden vatandaşlarını yetiştirme görevi vardır” görüşü III. Cumhuriyet döneminde uygulamaya geçmiştir. 1882 yılında Fransız Eğitim Bakanı Jules Ferry, okulu Fransız ulusunun oluşumuna hizmet edecek bir siyasal araç haline getirmiştir. III. Cumhuriyet döneminden itibaren öğretim programlarında yer alan Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi derslerinin başat hedefi “makbul vatandaş”ın inşası ve yurtseverliğin telkini olmuştur¹³.

2.ARAŞTIRMANIN AMACI

Devlet mevcut sisteminin devamını sağlayacak hususiyetlere sahip vatandaşlar yetiştirmeyi planlar. Bu planını gerçekleştirmek üzere kullandığı en temel araçlardan biri eğitimidir. Eğitim programlarına ve ders kitaplarına müdahale ederek makbul vatandaşını üretmek ister. Bu bağlamda araştırmanın amacı devletin idealize ettiği makbul vatandaşın izini ders kitapları üzerinde sürerek onu resmedebilmek böylece devletin vatandaşlık algısını tespit etmektir.

2.1.ARAŞTIRMA SORULARI

Çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- 1- Devletin vatandaşlık algısında hak sahibi vatandaş mı yoksa yükümlülük sahibi vatandaş mı ön plandadır?
- 2- Devlet ders kitaplarında hangi vatandaşlık haklarına yer vermektedir?
- 3- Devlet ders kitaplarında hangi vatandaşlık yükümlülüklerine yer vermektedir?

2.2.YÖNTEM

Çalışmanın yukarıda belirtilen amacı ve araştırma soruları çerçevesinde, nitel araştırma yöntemi ve desenlerinden olgu bilim deseni kullanılmıştır. Bu desende farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanılır. Yaşanılan dünyadaki algılar, yönelimler bu gruba girmektedir¹⁴.

¹³Hülya, ÇELİK, “Cumhuriyet Dönemi Vatandaşlık Eğitiminde Önemli Adımlar” *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, s.360, Sakarya, 2008.

¹⁴Ali YILDIRIM ve Hasan ŞİMŞEK, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*,s.72, Seçkin Yayınları, Ankara, 2008.

2.3.EVREN VE ÖRNEKLEM

Araştırmanın evrenini sosyal bilgiler ders kitapları oluşturmaktadır. Örneklem olarak Altın Kitapları yayınevi tarafından yayımlanan, 2006-2007 öğretim senesinden itibaren 5 yıl geçerliliği bulunan 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı seçilmiştir. Örneklemin evreni temsil ettiği varsayılmıştır.

2.4.VERİ TOPLAMA YÖNTEMİ

Çalışma amacına uygun olarak doküman inceleme yöntemi seçilmiştir. Bu yöntem araştırılması hedeflenen olgu hakkında bilgi içeren yazılı materyaller incelenmesini içerir. Doküman inceleme tek başına bir veri toplama yöntemidir¹⁵.

2.4.VERİ ANALİZ YÖNTEMİ

Çalışmanın bu kısmında içerik analizi yöntemi uygulanmıştır. İçerik analizi sistematik sınıflandırma süreci içerisinde metin verileri içeriğinin, temaların veya örüntülerin (patterns) kodlanıp tanımlanarak, subjektif yorumlanmasına imkansağlayan bir araştırma metodudur¹⁶. Bilgin'e¹⁷ (2006) göre, içerik analizleri tekniklerinin ortak paydası mesajlarda gözlenen ve betimlenen öğelerden hareketle çıkarsama yapmaktır. İçerik analizi söylemin görünen, kolayca yakalanan, sergilenmiş ve ilk bakışta algılanan içeriği yerine gizli, üstü örtülü içeriğini ortaya çıkarmayı sağlamaktadır. Bu nedenle içerik analizi mesajda bireyi görünmeden etkileyen öğelerin belirlenmesine yönelik ikincil bir okumadır.

Bu çalışmada, içerik analizi niceliksel değerlendirme açısından kullanılmıştır. İçerik analizinde aşağıdaki prosedür takip edilmiştir:

- 1- Araştırma sorularına uygun olarak seçilen örneklem üzerinde hipotezler belirlenmiştir. Buna göre araştırmanın hipotezleri şunlardır:
 - a- Devletin sosyal bilgiler ders kitaplarına yansıyan vatandaşlık algısında daha çok yükümlülük sahibi vatandaş ön plandadır.

¹⁵Ali, YILDIRIM ve Hasan, ŞİMŞEK, *a.g.e.*,s.187.

¹⁶Yan, ZHANG ve Barbara M., WILDEMUTH, *Qualitative Analysis of Content*, s.1, Amerika, 2009.

¹⁷Nuri BİLGİN, *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006.

- b- Devlet sosyal bilgiler ders kitaplarında vatandaşların en çok mülkiyet ve siyaset yapma haklarını yer vermiştir.
- c- Devlet sosyal bilgiler ders kitaplarında vatandaşlarının en çok askerlik yapma (erkekler için), vergi verme, kanunlara itaat etme yükümlülüklerine yer vermiştir.

2- Ders kitabının ünitelerinde bulunan metinler atlanılmaksızın Office Word 2007 programı vasıtasıyla dijital ortama aktarılmıştır. Bu şekilde 100 sayfalık veri elde edilmiştir. Her bir cümle tablo içerisinde bir satır hücresi içerisine kaydedilmiştir. Cümle hücrenin sağ ve sol kenarlarına sayı numarası ile kodlamanın yapılacağı bir hücre yapılmıştır.

3- Veriler tamamen okunarak ve literatür araştırılarak vatandaşlık kategorisi tanımlanmıştır. Buna göre kategorinin tanımı şöyledir: Bireyle devlet arasındaki ve bir devlet içinde yaşayan bireylerin kendi aralarındaki ilişkileri belirleyen hukuksal bağ. Kavram bireyin devlete, devletin bireye, bireylerin birbirlerine karşı bazı hak ve yükümlülükleri olduğunu ifade eder. Korunma, koruma, oy verme, askerî hizmet, vergi ödeme, hukuka uyma, sadakat, itaat, kamusal kurallara uyma, eşitlik, mülkiyet hakkı.

Yapılacak olan kodlamada yalnızca kelimeler taranmamış, temalara da dikkat edilmiştir. Alt kategoriler:

Yükümlülük (Sorumluluk): Bir kişiye ya da tüzel kişiye yükletilen iş, edim, ödev, koşul. Kodlamalarda devlete yüklenen yükümlülükler vatandaşın hakkı olarak kabul edilmiştir.

Hak: Verilmiş emekten doğan manevi yetki.

4- Üzerinde çalışacak olan metnin sınırları belirlenmiştir: Birinci üniteden itibaren kitapta yer alan bütün metinler. İstiklal marşı, Atatürk'ün gençliğe hitabesi, içindekiler kısmı, ders kitabı organizasyon şeması, ünite değerlendirme soruları, sözlük, kaynakçalar ve kronoloji kısımları hariç tutulmuştur. Kayıt analiz birimi tema seçilmiştir. Bağlam birimi cümledir.

5- Kategori oluşturma ve tanımlama işleminde 3 eğitim bilimleri uzmanının görüşü alınmıştır. Ayrıca, kategori çalışma içerisinde tanımlanarak herkesle paylaşılabilirliği sağlanmıştır. Böylece çalışmanın

geçerliliği de sağlanmıştır. Nitekim içerik analizinde kategorilerin tanımlarından başka geçerliliği ölçme aracı yoktur¹⁸.

Kodlama bir araştırmacı tarafından bir hafta arayla tekrarlanmış 2 kodlama arasında %98’lik uyum sağlanmıştır. Tek kişinin yaptığı kodlamalarda güvenilirlik için en az %70’lik uyum böylece sağlanmıştır¹⁹. Bununla birlikte araştırmacının yaptığı kodlamadan seçilen 3 sayfalık bir örneklem metin, eğitim bilimleri alanında doktorasını tamamlamış 2 uzmana yaptırılmıştır. Bu uzmanlarla %92 ve %95 oranlarında görüş birliğitespit edilmiştir. Bu aşamada %80’lik görüş birliği çalışmanın güvenilirliği için yeterli sayılmaktadır²⁰.

6- Verilerin tamamı okunarak vatandaşlık kavramı ile ilgili anlam ya da kelime içeren cümleler “vatandaşlık” teması ile kodlanarak ayıklanmıştır. Ayıklanan cümleler ayrı bir tabloda tekrar bir araya getirilerek kod listesi oluşturulmuştur. Bu cümleler okunarak her bir cümleyi en iyi ifade edebilecek kategoriye uygun kavramlarla yeni bir kodlama yapılmıştır. Bu işlem sonucunda birbiri ile aynı kodlar, bir araya getirilmiştir. Böylece, alt kategoriler ait listeler meydana getirilmiştir. Olgular daha iyi düzenlenmiş ve verilerin içerisinde saklı olan gerçeklerin iyi ortaya çıkarılmasına zemin hazırlanmıştır. Bu yöntem tümdengelimci gibi görünse de daha çok tümevarımcı analiz yöntemidir.

7- Vatandaşlık kategorisinde tespit edilen temaları içeren her bir kelime ve temaya 1 puan verilmiştir. Böylece kategorilerin aldığı ağırlıksız puanlar frekans (f) ve yüzde (%) olarak gösterilmesi mümkün olmuştur. Her kategorinin aldığı yoğunluk puanlarına göre araştırma soruları cevaplanmıştır. Kategorilerin frekanslarını belirlemenin yanında temaların geçtiği cümlelerden alıntılar yapılarak niteliksel olarak da açıklamalar yapılmıştır.

3.BULGULAR

3.1.BİRİNCİ PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR

Kitapta vatandaşlık kategorisinde toplam 288 kodlama yapılmıştır. İlgili tablo aşağıda sunulmuştur:

¹⁸ Orhan, GÖKÇE, *İçerik Analizi Kuramsal ve Pratik Bilgiler*, s.83, Siyasal Yayınevi, Ankara, 2006.

¹⁹ Ali, YILDIRIM ve Hasan, ŞİMŞEK, *a.g.e.*,s.233.

²⁰ Kemal İNAL, *Eğitim ve İktidar*, s.163, Ütopya Yayınevi, İstanbul. 2004.

Tablo 1: Vatandaşlık Kategorisi Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

Vatandaşlık Kategorisi	f	%
Haklar Alt Kategorisi	225	78.40
Yükümlülükler Alt Kategorisi	62	21.60
Toplam	287	100

Tabloya göre Bu kodlamaların 226'sı (%78,40) haklar alt kategorisindedir. Geri kalan 62'si (%21,60) yükümlülükler alt kategorisindedir. Haklar yükümlülüklerden yaklaşık olarak 3,63 kat daha fazla yer almıştır. Buna göre devletin vatandaşlık algısında veya tanımlamasında vatandaş yükümlülüklerdence daha çok haklara sahiptir. Eğitim politikası vatandaşlık haklarının şuurunda olan vatandaşların yetiştirilmesine yöneliktir. Bu durum liberal vatandaşlık anlayışının hakim olduğunu göstermektedir.

3.2.İKİNCİ PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR

Haklar alt kategorisinde toplam 225 kodlama yapılmıştır. Tespit edilen haklar aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

Tablo 2: Haklar Alt Kategorisi Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

	Haklar	f	%
1.	Hak	36	16
2.	Hakların Korunması Hakkı	26	11,56
3.	Kadın Hakkı	22	9,78
4.	Eşitlik Hakkı	19	8,44
5.	Özgürlük Hakkı	19	8,44
6.	Kişi Dokunulmazlığı	16	7,11
7.	İnanç Özgürlüğü Hakkı	14	6,22
8.	Düşünce Özgürlüğü Hakkı	9	4
9.	Mülkiyet Hakkı	9	4
10.	Yaşam Hakkı	9	4
11.	Haklara Saygı Gösterilmesi Hakkı	8	3,56
12.	Çocuk Hakkı	7	3,11
13.	Dilekçe ve Bilgi Edinme Hakkı	4	1,78
14.	Mesken Dokunulmazlığı Hakkı	4	1,78
15.	Sağlık Hakkı	4	1,78
16.	Eğitim Hakkı	3	1,33
17.	Engelli Hakkı	3	1,33
18.	Hak Arama Hakkı	2	0,89

19.	Milli Egemenlik Hakkı	2	0,89
20.	Seçme Hakkı	2	0,89
21.	Direnme Hakkı	1	0,44
22.	Güvenlik Hakkı	1	0,44
23.	Haber Alma	1	0,44
24.	Konuşma Hakkı	1	0,44
25.	Medeni Haklar	1	0,44
26.	Yayımlama Hakkı	1	0,44
27.	Yerleşme Hakkı	1	0,44
	Toplam	225	100

Yukarıdaki tabloya göre toplam 225 kodlama yapılmıştır. Buna göre doğrudan vatandaşlık hakkından bahseden ama hakkın türüne gönderme yapmayan ifadeler 36 kez kodlanmıştır. Bu sınıf kodlama toplam kodlamanın %16'sını oluşturmaktadır. En yoğun kullanıma sahip kodlamadır. Bu kapsamda yapılan kodlamalara bazı örnekler şunlardır:

“Bir soruna getireceğimiz çözümler hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olmalıdır (s.23)... Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak vatanımızı ve milletimizi sever, haklarımızı bilir ve kullanırız (s.24)... Sonra da ele geçirilen o bölgede yaşayan insanlara ne tür haklar sağlanması gerektiğini düşünün(s.148)... (MS 1215) İngiltere Kralı Küçük John'un imzaladığı MagnaCartha (Magna Karta=Büyük Şart) ile kral ilk kez yetkilerini sınırlamış, halka bazı hak ve özgürlükler tanımıştır... (s.151) Her siyasal toplumun amacı, insanın doğal ve zaman aşımı ile kaybedilmeyen haklarını korumaktır (s.152).”

Yukarıdaki cümlelerde görüldüğü gibi bu kapsamda yapılan kodlamalarda kullanılan hak kavramını niteleyen bir kelime bulunmamaktadır.

Yoğunluk bakımından ikinci sırada yer alan kodlamayı “kanun” kategorisi oluşturmaktadır. Bu kapsamda 26 kodlama yapılmıştır. Toplam kodlamanın %11,56'sını oluşturmaktadır. Bu kapsamda yapılan kodlamalara bazı örnekler şunlardır:

“(Hammurabi kanunları) Kim, birinin gözünü çıkarmışsa onun da gözü çıkarılacak, kim birinin dişini kırmışsa kırıanın da dişi kırılacak (s.150)... (MagnaCarta)Hiç kimse, hatta kral bile, yasanın üstünde değildir (s.151)... Kanuni'nin kanunnamesinde; cinayetler karşılığında belirlenen cezalar konusunda kanun sabittir (s.152)... (Kanun-i Esasi) Kanunların belirlediği şekiller dışında hiç kimse bağlı bulunduğu mahkemeden başka bir mahkemeye götürülemez (s.153)...(Avrupa İnsan Hakları sözleşmesi) Kanunun ölüm cezası ile cezalandırdığı bir suçtan dolayı, hakkında mahkemece hükmedilen bu cezanın yerine getirilmesi dışında hiç kimse kasten öldürülemez (s.154)... ()Belirtilen haller ve kanunda belirlenen yollar dışında hiç kimse özgürlüğünden yoksun bırakılamaz (s.154)...”

Yukarıda belirtilen cümlelerde kanunlar hakların koruyucusu, hakların teminatı olarak ele alınmıştır.

Yoğunluk bakımından üçüncü sırada yer alan kodlamayı “kadın hakları” kategorisi oluşturmaktadır. Bu kapsamda 22 kodlama yapılmıştır. Toplam kodlamanın %9,78’ini oluşturmaktadır. Bu kapsamda yapılan kodlamalara bazı örnekler şunlardır:

“Site devletleri denilen şehir devletlerinde kadınlar ve köleler vatandaş olarak kabul edilmiyordu (s.142)...(Veda hutbesi) Sizin, kadınlarınız üzerinde birtakım haklarınız vardır (s.151)...Tarihin ilk zamanlarından itibaren Türklerde kadınla erkek arasında ayırım yapılmıyordu (s.155)...Bugünkü gibi kadınların siyasi ve toplumsal hakları yoktu (156).5. Hamile kadınların çalıştırılmaması (s.157)...1933 yılında kadınlara muhtar ve ihtiyar heyeti seçimlerine katılma hakkı tanındı (s.157).”

Yukarıda belirtilen cümlelerde Türk kadının tarihsel konumunun gelişimi hakkında bilgi verilmiştir.

Yoğunluk bakımından dördüncü sırada yer alan kodlamayı “eşitlik hakkı” kategorisi oluşturmaktadır. Bu kapsamda 19 kodlama yapılmıştır. Bu kodlama toplam kodlamanın %8,44’ünü oluşturmaktadır. Bu kapsamda yapılan kodlamalara bazı örnekler şunlardır:

“İşte buralarda; her baba, anne, kardeş, nine, dede, öğrenci, kadın ve çocuk, yani biz, insanoğlu eşit haklar ve fırsatlar isteriz(s.146) ...1. Bütün insanlar özgürdür ve hepimize eşit davranılmalıdır (s.153) ...2. Herkes ırk, renk, cinsiyet, dil, din gibi ayrımlar gözetmeksizin eşittir (s.154)... Herkes yasa önünde eşittir ve ayırım gözetilmeksizin herkese eşit uygulanmalıdır (s.154)... Buna karşılık, her ikisi de toplumun koyduğu kurallar (yasalar) karşısında eşit ise çatışma olmaz.” (s.140).

Yukarıda belirtilen cümlelerde eşitsizliğin çatışmalar doğuracağına vurgu yapılarak eşitliğe meşruiyet kazandırılmıştır. İnsanların tabii taleplerinin de eşitlik olduğu vurgulanmıştır. İnsanların insan olmaları sebebiyle eşit oldukları, kanunlar karşısında kimsenin bir diğerinden üstünlüğünün olmadığına dikkat çekilmiştir.

Yoğunluk bakımından dördüncü sırada yer alan diğer kodlamayı “özgürlük hakkı” kategorisi oluşturmaktadır. Bu kapsamda 19 kodlama yapılmıştır. Bu kodlama toplam kodlamanın %8,44’ünü oluşturmaktadır. Bu kapsamda yapılan kodlamalara bazı örnekler şunlardır:

“J.Locke (Luk) ise temel hakların başında gelen yaşama hakkını, özel mülkiyet hakkını ve diğer belirli özgürlüklerin yaşama geçmesini savundu (s.142)... (Fatih Sulatan Mehmed’in Fermanı)Fermada belirtilen temel hak ve özgürlükler, 1463 yılında padişahın izniyle gerçekleşebiliyorken bugün ulusal ve uluslararası yasalarla insan hak ve özgürlükleri garanti altına alınmıştır (s.148)... (MagnaCartha)Hiç kimse, asilzadelerin ücreti için ya da diğer herhangi bir kiralık arazi için gerekli olandan daha fazla hizmet vermeye zorlanamaz (s.151)... (s.151). (İnsan Hakları ve Yurttaş Bildirisi)Bu haklar; özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya karşı direnmedir (s.152)... (İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi)1. Bütün insanlar özgürdür ve hepimize eşit davranılmalıdır.” (s.153).

Yukarıda belirtilen cümlelerde özgürlüklerin tarihsel gelişimleri verilmiştir. Avrupa tarihinden ve Türk tarihinden örnekler gösterilmiştir. Özgürlüklerin evrenselliği vurgulanmıştır.

Yoğunluk bakımından beşinci sırada yer alan kodlamayı “kişi dokunulmazlığı hakkı” kategorisi oluşturmaktadır. Bu kapsamda 16 kodlama yapılmıştır. Bu kodlama toplam kodlamanın %7,11’ini oluşturmaktadır. Bu kapsamda yapılan kodlamalara bazı örnekler şunlardır:

“İnsan Hakları ve Yurttaş Bildirisi) Her insan suçlu olduğuna karar verilmeye kadar masum sayılacağından, tutuklanmasının zorunlu olduğuna karar verildiğinde, yasaklanması için zorunlu olmayan her türlü sert davranış, yasa tarafından ağır biçimde cezalandırılmalıdır (s.152)...İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi)Yaşamak, özgürlük ve kişi güvenliği herkesin hakkıdır... Hiç kimsenin sana işkence yapma ve incitme hakkı yoktur... Suçu ispatlanmadıkça herkes suçsuzdur(s.153)... (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi)Herkesin özgürlüğe ve kişi güvenliğine hakkı vardır... Hiç kimse işlendiği zaman ulusal veya uluslararası hukuka göre suç sayılmayan bir fiil ya da ihmalden dolayı mahkûm edilemez.” (s.154).

Yukarıdaki cümlelerde kişi dokunulmazlığı ile ilgili haklar belirtilmiştir, ancak bu dokunulmazlıkların yasa ile sınırlandırıldığı ve yasalar çerçevesinde kişiye dokunulabileceğine vurgu yapılmıştır.

Yoğunluk bakımından altıncı sırada yer alan kodlamayı “inanç özgürlüğü hakkı” kategorisi oluşturmaktadır. Bu kapsamda 14 kodlama yapılmıştır. Bu kodlama toplam kodlamanın %6,22’sini oluşturmaktadır. Bu kapsamda yapılan kodlamalara bazı örnekler şunlardır:

“Ülkenin birlik ve bütünlük içerisinde yaşabilmesi için vatandaşların farklı düşüncelere ve dini inanca sahip olmalarında herhangi bir engel yoktur (s.148)... (Fatih Sultan Mehmed’in Fermanı) Bu kişilerin yaşadıkları yerlere ve kiliselerine kimse mani olmayacak, sıkıntı vermeyecek ve herkes yerinde kalacaktır (s.148)...(İnsan hakları ve Yurttaş Bildirisi) 7. Hiç kimse inançları nedeniyle -bunlar dini nitelikteki inançlar olsa bile- tedirgin edilmemelidir (s.152)... (İnsan hakları Evrensel Bildirisi) 9. Herkesin kendi dinini uygulama, ibadet etme

ve isterse dinini değiştirme hakkı vardır (s.153)...(Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi) g. Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir.” (s.154).

Yukarıdaki cümlelerde inanç farklılıklarının toplumlar için bir zararı olmayacağı belirtilmiştir. Türk tarihinden ve Avrupa tarihinden bu konuda örnekler verilerek bu hakların da evrenselliğine dikkat çekilmiştir.

Yoğunluk bakımından yedinci sırada yer alan kodlamayı “düşünce özgürlüğü hakkı” kategorisi oluşturmaktadır. Bu kapsamda 9 kodlama yapılmıştır. Bu kodlama toplam kodlamanın %4’ünü oluşturmaktadır. Bu kapsamda yapılan kodlamalara bazı örnekler şunlardır:

“Ülkenin birlik ve bütünlük içerisinde yaşabilmesi için vatandaşların farklı düşüncelere ve dini inanca sahip olmalarında herhangi bir engel yoktur (s.148)...(İnsan Hakları ve Yurttaş Bildirisi) Düşüncelerin ve inançların serbest iletimi insanın en değerli haklarından (s.152)... (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi) Herkesin düşündüğünü söyleme, bilgi alıp vermeye hakkı vardır (s.153)... Herkes görüşlerini açıklama ve anlatım özgürlüğüne sahiptir.” (s.154)

Yukarıdaki cümlelerde düşünce farklılıklarının serbestçe aktarılmasının, paylaşılmasının hak olduğu belirtilmektedir. Bu hakların evrensel boyutuna dikkat çekilmiştir.

Yoğunluk bakımından yedinci sırada yer alan diğer kodlamayı “mülkiyet hakkı” kategorisi oluşturmaktadır. Bu kapsamda 9 kodlama yapılmıştır. Bu kodlama toplam kodlamanın %4’ünü oluşturmaktadır. Bu kapsamda yapılan kodlamalara bazı örnekler şunlardır:

“(Veda Hutbesi)Her birinizin kanı ve malı ötekine haramdır (s.151). Nezdinde bir emanet bulunan kimse, bu emanet kime aitse ona vermelidir (s.151)...(MagnaCartha) Krallığımızda, ülkemizin genel meclisinin izni olmadıkça zorla, askerlik hizmeti karşılığı olarak vergi ya da yardım parası alınmaz (s.151)...(İnsan Hakları ve Yurttaş Bildirisi) Bu haklar; özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya karşı direnmedir (s.152. Mülkiyet dokunulmaz ve

kutsal bir hak olması nedeniyle yasa ile belirlenen kamu ihtiyacı açıkça gerekmeyp adil ve peşin bir tazminat ödenmedikçe, kimse bu haktan yoksun bırakılamaz (s.152)...(Kanun-i Esasi) Herkesin mal ve mülk edinme hakkı vardır.” (s.153).

Yukarıdaki cümlelerde İslam tarihinden, Avrupa tarihinden ve Türk tarihinden örnekler verilerek mülkiyet hakkının evrenselliği belirtilmiştir.

Yoğunluk bakımından yedinci sırada yer alan diğer kodlamayı “yaşam hakkı” kategorisi oluşturmaktadır. Bu kapsamda 9 kodlama yapılmıştır. Bu kodlama toplam kodlamanın %4’ünü oluşturmaktadır. Bu kapsamda yapılan kodlamalara bazı örnekler şunlardır:

“J.Locke (Luk) ise temel hakların başında gelen yaşama hakkını, özel mülkiyet hakkını ve diğer belirli özgürlüklerin yaşama geçmesini savundu (s.142)... Yukarıdaki resimlerde olduğu gibi yeni doğan bir çocuğun yaşama hakkı vardır (s.146). Çünkü doğumdan, hatta annemizin hamilelik döneminden itibaren hepimiz bu hakka sahiptir (s.146). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda ve uluslararası belgelerde, yaşama hakkının devlet tarafından güvence altına alındığını biliyor muydunuz? (s.146)...(Fatih Sultan Mehmed’in Fermanı) En başta yüce hazretim bulunmak üzere vezirlerimden, kullarımdan ve halkımdan hiç kimse bu kişilere, canlarına, mallarına ve kiliselerine taarruz etmeyecektir (s.148)... (Veda Hutbesi) Her birinizin kanı ve malı ötekine haramdır(s.151) (İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi)Yaşamak, özgürlük ve kişi güvenliği herkesin hakkıdır.” (s.153).

Yukarıdaki cümlelerde her insanın yaşam hakkı ve buna saygı gösterilmesinin de dolaylı olarak sorumluluk olduğu belirtilmektedir.

Yoğunluk bakımından sekizinci sırada yer alan kodlamayı “haklara saygı” kategorisi oluşturmaktadır. Bu kapsamda 8 kodlama yapılmıştır. Bu kodlama toplam kodlamanın %3,56’sını oluşturmaktadır. Bu kapsamda yapılan kodlamalara bazı örnekler şunlardır:

“Hasan, sorunlarına getireceğin çözümler başkalarının haklarına zarar vermemeli (s.23). Haklarımızı ararken başkalarının haklarını çiğneyemeyiz (s.23)... Başkalarını hak ve özgürlüklerine zarar vermeden çözüme nasıl ulaşabiliriz? (s.33)... Kendi çevremizde bu hakların gözetilmesiyle ilgilenmezsek dünyadaki insanların haklarına önem verilmesini boşu boşuna bekleriz (s.146)... Kendi ışığının parlamaya devam etmesini sağlamak için başkasının ışığını söndürmek zorunda değilsiniz (s. 147)... Halkın toplumsal çıkarlarını ve haklarını korumak.” (s. 157).

Yukarıdaki cümlelerde herkesin, haklarına saygı gösterilmesini bekleme hakkına vurgu yapılmıştır. İnsanların birbirlerinin haklarına saygı göstermesi durumunda kendi haklarına sahip olacakları işlenmiştir. İnsanların kendi menfaatleri için başkalarına zarar vermeleri gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Yoğunluk bakımından dokuzuncu sırada yer alan kodlamayı “çocuk hakkı” kategorisi oluşturmaktadır. Bu kapsamda 7 kodlama yapılmıştır. Bu kodlama toplam kodlamanın %3,11’ini oluşturmaktadır. Bu kapsamda yapılan kodlamalara bazı örnekler şunlardır:

“Çocuk haklarıyla ilgili sizin bir rüyanız olsaydı, onu nasıl tarif ederiniz? (s. 147). Aşağıdaki çocuk haklarının ihlaliyle ilgili konu başlıklarından hangisi seçersiniz?(s. 147)...(Bir Kadın Adayın Seçim Programı, 1930)Her şeyden önce işçi çocuklar için bakımevleri, iş bulma daireleri, ucuz aşhaneler, ihtiyar evleri, şikâyet büroları kurulması (s.157). Küçük çocukların çalıştırılmasının engellenmesi, çalışacak çocuklara belediyeden yazılı izin verilmesi (s. 157). Yukarıdaki programda, çocuk hakları için neler yapılacağından söz ediliyor?” (s. 157).

Yukarıdaki cümlelerde öğrencilerin çocuk haklarıyla ilgili beklentileri ve bu konuda gördükleri problemler hakkında düşünceleri sorularak onlarda bir farkındalık uyandırılmaya çalışılmıştır. Bir kadın milletvekili adayının 1930 yılındaki vaatleri üzerinden de konu işlenilmiştir. Ancak bu konu müstakil bir konu olarak işlenilmemiştir.

Yoğunluk bakımından onuncu sırada yer alan kodlamayı “dilekçe ve bilgi edinme hakkı” kategorisi oluşturmaktadır. Bu kapsamda 4 kodlama yapılmıştır. Bu kodlama toplam kodlamanın %1,78’ini oluşturmaktadır. Bu kapsamda yapılan kodlamalar şöyledir:

“Dilekçe ve bilgi edinme hakkım olduğunu biliyorum. Bu yüzden dilekçe hakkımı kullanacağım. Dilekçe hakkını da doğru yerde kullanmalısın. Hak ve özgürlüklerimizi aramak için dilekçe ve bilgi edinme hakkımızı kullanabiliriz.” (s. 23).

Yukarıdaki cümlelerde hak ve özgürlükleri yasal yollardan arayabilme yollarından biri olarak dilekçe verme ve bilgi edinme hakkı olduğu işlenmiştir.

Yoğunluk bakımından onuncu sırada yer alan diğer kodlamayı “mesken dokunulmazlığı hakkı” kategorisi oluşturmaktadır. Bu kapsamda 4 kodlama yapılmıştır. Bu kodlama toplam kodlamanın %1,78’ini oluşturmaktadır. Bu kapsamda yapılan kodlamalar şunlardır:

“Osmanlı Devleti’nde, herkesin evinde herhangi bir baskıya maruz kalmadan yaşamaya hakkı vardır. Devlet, kanunun belirlediği durumlar dışında hiç kimsenin evine ve iş yerine zorla ve izinsiz giremez...(İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi)Biris tarafından zarar gören herkesin yardım isteme hakkı vardır, fakat iyi bir nedeni olmadan kimse evinize giremez, mektuplarınızı açamaz veya sizi ya da ailenizi rahatsız edemez (s.153). Herkes özel ve aile hayatına, konutuna ve haberleşmesine saygı gösterilmesi hakkına sahiptir (s. 154).”

Yukarıdaki cümlelerde mesken dokunulmazlığı hakkına yer verilmiştir. İnsanların meskenlerinin saygı gösterilmesi gereken yerler olduğu işlenmiştir. Ancak İnsan Hakları Evrensel Beyanname’sinin çevirisi verilirken iyi bir neden olmadan kimse evinize giremez cümlesi, iyi bir neden bulan evinize girebilir gibi bir yanlış bir algıya yol açabilecektir. Parantez içerisinde de olsa iyi bir nedenin kanunî bir neden olduğu bilgisi verilmesi gerekir.

Yoğunluk bakımından 10. sırada yer alan diğer kodlamayı “sağlık hakkı” kategorisi oluşturmaktadır. Bu kapsamda 4 kodlama yapılmıştır.

Bu kodlama toplam kodlamanın %1,78'ini oluşturmaktadır. Bu kapsamda yapılan kodlamalar şunlardır:

“(İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi) Herkesin yeterli yaşam standardı ve hasta oldukları zaman tıbbi yardım alma hakkı vardır (s.153)... (Bir Kadın Adayın Seçim Programı)Belediyenin her yıl icraatlarını bir broşürle halka bildirmesi, genel sağlık hakkında broşürler yayınlayıp dağıtılması, konferanslar düzenlenmesi... Sağlık haklarının korunması için içme sularının bakterilere karşı muayene yapılması, arınık (sütün sağlanması), belli mahallelerde özellikle fakir mahallelerde sağlık istasyonlarının kurulması... Salgın hastalıklara karşı mücadele.”(s.157).

Yukarıdaki cümlelerde sağlık hakkından bahsedilmiştir. Ancak sağlık hizmetleri alma hakkı müstakil bir konu olarak işlenilmemiştir. Bu ve diğer haklarla ilgili maddelerin analiz edilmesi gerekliliğine dikkat çekilerek (s.154) başka bir konuya geçilmiştir. Son 3 cümle ise bir kadın adayının seçim vaatleri arasında yer almaktadır. Esas konu kadın haklarıdır. Bu konu dikkat çekecek şekilde işlenilmemiştir.

Yoğunluk bakımından 11. sırada yer alan kodlamayı “eğitim hakkı” kategorisi oluşturmaktadır. Bu kapsamda 3 kodlama yapılmıştır. Bu kodlama toplam kodlamanın %1,33'ünü oluşturmaktadır. Bu kapsamda yapılan kodlamalara bazı örnekler şunlardır:

“Kız çocuklarının okula gönderilmemesi (çocuk hakkı ihlali)(s.147)...(Kanun-ı Esasi) Eğitim serbesttir. Kanuna uymak şartıyla her Osmanlı vatandaşı özel ve genel eğitim alma hakkına sahiptir.” (s.153).

Yukarıdaki cümlelerde eğitim hakkı müstakil bir konu olarak işlenilmemiştir. 1. cümlede kız çocuklarının okula gönderilmemesi çocuk haklarının ihlalinle örnek 3 konudan biri olarak gösterilmiş ve öğrencilerden bu 3 konudan hangisini seçmek istedikleri sorulmuştur. Ancak seçilen konu ile ilgili ne yapılması istendiği belirtilmemiştir. Diğer cümlelerde ise Kanun-i Esasi’de geçen maddelerden biri arasında eğitimin serbestliği ve hak olduğu konusu geçmektedir. Dolayısıyla eğitim hakkı haklar arasında yeterince işlenilmemiştir.

Yoğunluk bakımından 12. sırada yer alan kodlamayı “engelli hakkı” kategorisi oluşturmaktadır. Bu kapsamda 2 kodlama yapılmıştır.

Bu kodlama toplam kodlamanın %0,89'unu oluşturmaktadır. Bu kapsamda yapılan kodlamalara şunlardır:

“Kötürümler, güçsüz yaşlılar, hastalar da bu hakka sahiptirler (s.146)...Bedensel ve zihinsel engelli çocuklara diğer çocuklardan farklı davranılması.” (s.147).

Yukarıdaki 1. cümle engellilerin de yaşam hakkına sahip olduğunu ifade etmek için yazılmıştır. 2. cümle ise çocuk hakları ihlalleri arasında zikredilmiştir. Engelli hakları olarak müstakil bir konu bulunmamaktadır.

Yoğunluk bakımından 12. sırada yer alan kodlamayı “hak arama hakkı” kategorisi oluşturmaktadır. Bu kapsamda 2 kodlama yapılmıştır. Bu kodlama toplam kodlamanın %0,89'unu oluşturmaktadır. Bu kapsamda yapılan kodlamalar şunlardır:

“Bu konuda mutlaka hakkımı arayacağım! (s.23). Peki, haklarını aramaya gücü yetmeyen bu insanlar, haklarını nasıl elde edeceklerdir?” (s.146).

Yukarıdaki 1. cümle haksızlığa uğrayan bir çocuğun yasal olarak hakkını nasıl aradığını gösteren bir örnek olay incelemesinde geçmektedir. Burada tema olarak hak arama hakkının varlığı işlenilmektedir. Ancak daha somut olarak ifade edilmemiştir. 2. cümlede ise yenidoğan gibi çeşitli sebeplerle hak arama imkanı olmayanların da hakları olduğu ifade edilmiştir. Ancak bu hakları onların nasıl temin edebilecekleri üzerinde düşünmek öğrenciye bırakılmıştır.

Yoğunluk bakımından 12. sırada yer alan diğer kodlamayı “millî egemenlik hakkı” kategorisi oluşturmaktadır. Bu kapsamda 2 kodlama yapılmıştır. Bu kodlama toplam kodlamanın %0,89'unu oluşturmaktadır. Bu kapsamda yapılan kodlamalar şunlardır:

“Egemenliğin özü esas olarak ulustadır. Hiçbir kuruluş, hiçbir kimse açıkça ulustan kaynaklanmayan bu iktidarı kullanamaz (s.152).”

Yukarıdaki 2 cümle İnsan Hakları ve Yurttaş Bildirisi konusunda belgenin maddeleri arasında yer almaktadır. Millet in iktidarı elinde bulundurma hakkı olarak millî egemenlik hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Maddelerin analiz edilmesi öğrenciye bırakılmıştır.

Yoğunluk bakımından 12. sırada yer alan diğer kodlamayı “seçme hakkı” kategorisi oluşturmaktadır. Bu kapsamda 2 kodlama yapılmıştır. Bu kodlama toplam kodlamanın %0,89’unu oluşturmaktadır. Bu kapsamda yapılan kodlamalar şunlardır:

“Yetişkin erkeklerin ise oy kullanma ve halk meclisinde konuşma yapma hakkı vardı (s.142)... Herkesin ülke yönetimine katılma ve ülke yönetimini seçme hakkı vardır.” (s.153).

Yukarıdaki birinci cümlede Atina’daki (M.Ö.450) seçme hakkına yer verilmiştir. 2. cümle İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin maddelerinden biridir. Tarihsel olarak bu hakların varlığından bahsedilmesi ve söz konusu edilmesi öğrencilerin bu hakları içselleştirmesini temin etmeye yöneliktir.

Yoğunluk bakımından 13. sırada yer alan kodlamayı “direnme hakkı” kategorisi oluşturmaktadır. Bu kapsamda 1 kodlama yapılmıştır. Bu kodlama toplam kodlamanın %0,44’ünü oluşturmaktadır. Bu kapsamda yapılan kodlama:

“Bu haklar; özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya karşı direnmedir.” (s.152).

Yukarıdaki cümle İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi içerisinde yer almaktadır. Maddenin analizi öğrencilere bırakılmıştır.

Yoğunluk bakımından 13. sırada yer alan diğer kodlamayı “haber alma hakkı” kategorisi oluşturmaktadır. Bu kapsamda 1 kodlama yapılmıştır. Bu kodlama toplam kodlamanın %0,44’ünü oluşturmaktadır. Bu kapsamda yapılan kodlama:

“Bu hak, kanaat özgürlüğünü, kamu otoritelerinin müdahalesi ve ülke sınırları söz konusu olmaksızın haber veya fikir alma ve verme özgürlüğünü de içerir.” (s.154).

Yukarıdaki cümle çeşitli haklarla birlikte haber alma hakkını da içermektedir. Cümle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi maddeleri arasında yer almaktadır. Maddenin analizi öğrencilere bırakılmıştır.

Yoğunluk bakımından 13. sırada yer alan diğer kodlamayı “medenî haklar” kategorisi oluşturmaktadır. Bu kapsamda 1 kodlama yapılmıştır. Bu kodlama toplam kodlamanın %0,44’ünü oluşturmaktadır. Bu kapsamda yapılan kodlama:

“Atatürk sayesinde dünyada birçok ülkede olmayan medeni haklara sahip olunduğunu unutmamalısınız.” (s.156).

Yukarıdaki cümlede Türk halkının medenî haklara sahip olduğu belirtilmektedir. Bu şekilde böyle bir haklar kategorisinin olduğu belirtilmiştir. Ancak içeriği hakkında bilgi verilmemiştir.

Yoğunluk bakımından 13. sırada yer alan diğer kodlamayı “yayımlama hakkı” kategorisi oluşturmaktadır. Bu kapsamda 1 kodlama yapılmıştır. Bu kodlama toplam kodlamanın %0,44’ünü oluşturmaktadır. Bu kapsamda yapılan kodlama:

“Bu nedenle her yurttaş serbestçe konuşabilir, yazabilir ve yayımlayabilir, ancak bu özgürlüğün yasada belirlenen kötüye kullanılması hallerinden sorumlu olur.” (s.152).

Yukarıdaki cümle İnsan Hakları ve Yurttaş Bildirisi içerisinde yer almaktadır. Yayın hakkı madde içerisinde geçmekle birlikte bu maddenin analizi öğrenciye bırakılmıştır.

Yoğunluk bakımından 13. sırada yer alan diğer kodlamayı “yerleşme hakkı” kategorisi oluşturmaktadır. Bu kapsamda 1 kodlama yapılmıştır. Bu kodlama toplam kodlamanın %0,44’ünü oluşturmaktadır. Bu kapsamda yapılan kodlama:

“Onları incitmeyecek, yabancıların buraya yerleşmek üzere gelmelerine karşı çıkmayacaktır.” (s.148).

Yukarıdaki cümle Fatih Sultan Mehmed’in fermanında yer almaktadır. Buradaki yerleşme iltica etme, göç etme anlamındadır. Müstakil bir konu olarak geçmemiştir.

3.3.ÜÇÜNCÜ PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR

Yükümlülükler alt kategorisinde toplam 62 kodlama yapılmıştır. Tespit edilen vatandaşlık yükümlülükleri aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

Tablo 3: Yükümlülükler Alt Kategorisi Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

	Yükümlülükler	f	%
1	Vergi verme yükümlülüğü	52	83.87
2	Vatandaşlık yükümlülüğü	10	16.13
	Toplam	62	100

Yukarıdaki tabloya göre toplam 62 kodlama yapılmıştır. Buna göre 2 türlü vatandaşlık yükümlülüğü tespit edilmiştir: Doğrudan vatandaşlık yükümlülüğünden bahseden ama yükümlülüğün türüne gönderme yapmayan ifadeler kategorisi 10 kez kodlanmıştır. Bu sınıf kodlama toplam kodlamanın %16.13'ünü oluşturmaktadır. Diğeri ise vergi verme yükümlülüğünden bahseden en yoğun kullanıma sahip kodlamadır. Vergi verme yükümlülüğü 52 kez kodlanmıştır. Toplam kodlamanın %83.87'sini oluşturmaktadır.

Bu kapsamda yapılan kodlamalara bazı örnekler şunlardır:

“Vergi vererek kazanıyoruz. (s.97)... Niçin vergi vermeliyiz?... Vergi vermekle neler kazanabiliriz? Vatandaşlık sorumluluklarından biri olan vergi vermenin önemini... Bak Ercan, vergi, devletin bizlere, yani vatandaşlarına sunduğu hizmetlere harcamak için doğrudan veya dolaylı yollardan topladığı paralardır (s.106)... Devletimiz, topladığı vergilerle güvenlik, savunma, sağlık ve ulaşım gibi hizmetleri bize sunar... Vergi toplamanın amacı, devletin vatandaşlarına daha iyi hizmet sağlayabilmesidir... Vergi adaletli ve dengeli bir şekilde alınır ...Herkes kazancına ve gelir düzeyine göre vergi öder (s.107). Devletimizin bize sunduğu hizmetlere karşılık vatandaş olarak bizim de devletimize karşı sorumluluklarımız vardır. Bir vatandaşın en önemli sorumluluklarından biri vergi vermektir... Öncelikle vergi vermezsek kaybeden yine biz oluruz Temel amca.” (s.109).

Yukarıdaki örnek cümlelerde vergi vermek bir yükümlülük olarak işlenmiştir. Vermekle kazanmak arasında ironik bağdan hareketle vergi verme yükümlülüğü mümkün olduğunca meşrulaştırılmıştır. Verilen verginin yine vatandaşa döneceği algısı yerleştirilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte vergi alınırken bunun insanların gücü nispetinde ayarlandığı, haksızlık yapılmadığı konuları işlenmiştir.

Diğer alt kategoride herhangi bir yükümlülük türü belirlenmeden doğrudan yükümlülüklerden bahsedilmiştir. Vatandaşlık yükümlülüğü kapsamında yapılan kodlamalara örnek şunlardır:

“Bir soruna getireceğimiz çözümler hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olmalıdır (s.23)...

Sorumluluklarımızı yerine getirerek ulusal bilince sahip bir vatandaş olarak yetişiriz (s.24)... Vatandaşlık görevlerimizi yerine getirmek, ülkemizin güçlü bir dünya devleti olmasında nasıl bir rol oynayabilir? (s.95)...Devletimizin bize sunduğu hizmetlere karşılık vatandaş olarak bizim de devletimize karşı sorumluluklarımız vardır ...Vatanımı en çok seven görevini iyi yapandır.” (s.109).

Yukarıdaki cümlelerde yükümlülükleri yerine getiren vatandaşların makbul vatandaşlar oldukları, vatandaşların yükümlülüklerini yerine getirmeleriyle devletin yükseleceği, devletin hizmetleri karşısında vatandaşların yükümlülüklerini yerine getirmekle borçlu oldukları gibi temalar bulunmaktadır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

- Araştırma hipotezlerinden vatandaşların daha çok yükümlülükleri olduğunu ifade eden 1. hipotez yanlışlanmıştır. Devletin sosyal bilgiler ders kitaplarına yansıyan vatandaşlık algısında daha çok hak sahibi vatandaş ön plandadır. Ders kitaplarında vatandaşların daha çok mülkiyet, siyaset yapmahaklarına yer verildiğini ifade eden 2. hipotez yanlışlanmıştır. Ders kitabında sözü geçen 27 sınıf haktan en yoğunndan en aşağıya doğru ilk 3 sırada olan haklar hakların korunması hakkı, kadın hakkı, eşitlik ve özgürlük haklarıdır. Ders kitaplarında vatandaşların en çok askerlik yapma (erkekler için), vergi verme ve kanunlara itaat etme yükümlülüklerine yer verildiğini ifade eden 3. hipotezsadece vergi verme yükümlülüğü için doğrulanmıştır.Ders kitabında adı konulan başka yükümlükbulunmamaktadır.
- Ders kitabında vatandaşlık haklarına vatandaşlık yükümlülüklerine göre 3.64 kat daha fazla yer verilmiştir. Bu sonuç devletin liberal vatandaş yetiştirme politikasını ortaya koymaktadır.
- Hakların korunması yasalarla ilişkilendirilerek devletin binasının temeli olan kanunların meşruiyeti sağlamıştır. Makbul vatandaşın en önemli özelliği devlet organizasyonunun devamını sağlayan kanunlara itaat etmesidir. Ancak ders kitabında bu söylem vatandaşın doğrudan itaat etmesi yükümlüğü üzerinden değil kanunların hakları koruyucu özelliği

ve faydası söylemi üzerinden kurgulanmıştır. İtici olan itaat söylemi yerine fayda söylemi kullanılması başarılı bir yöntemdir.

- Haklar içerisinde kadın haklarına eşitlik, kişi dokunulmazlığı, özgürlük hakkı, inanç, hakkı, düşünce özgürlüğü gibi haklardan daha fazla yer verilmiştir. Bu hassasiyet devletin feminist bir politika takip etme projesiyle veya toplumda kadınların en fazla hakları ihlal edilen grup olarak algılanmasıyla açıklanabilir. Ancak, metinlerde Türk kadınlarının Türk toplumunda tarih öncesinden beri mümtaz yerleri olduğuna vurgu yapılması vekadınların haklar konusunda bir problemlerinin olmadıklarının belirtilmesiyle, bu konunun ders kitaplarında öncelikli bir yere sahip olması çelişkilidir. Cinsiyet üzerine vurgu kadının ötekileştirilmesine sebep olmaktadır. İnsan haklarına vurgu yapmak insan olan kadınları da kapsadığından hakların cinsiyetlere göre tasnifi yanlıştır. Ders kitapları bu konuda yeniden düzenlenmelidir.

- Özgürlük, inanç hürriyeti, eşitlik, haklara saygı gibi kategorilerde Avrupa tarihinde dönüm noktası olan MagnaCartha, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, İnsan Hakları ve Yurttaş Bildirgesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi bildirelere yer verilirken Türk ve İslam tarihinden de örnekler ihmal edilmemiştir. Bununla birlikte Türk ve İslam tarihi haklar konusuna kaynaklık edecek daha zengin potansiyele sahiptir. Bu potansiyelden daha fazla istifade edilmelidir.

- Kodlamalarda toplam kodlamanın %1,33'ündende aşağıda olan hak kategorileri daha çok cümle aralarında başka konular içerisinde planlanmadan tesadüfen bulunmaktadır. Çocuk hakları, politik haklar, direnme, güvenlik, konuşma, haber alma, medenî haklar, yayımlama ve yerleşme haklarına daha çok yer verilmelidir.

- Yükümlülüklerle ilgili kodlamalarda adı konulan tek yükümlülük vergi verme yükümlülüğüdür. Askerlikten bahsedilirken bile yükümlülük konusuna değinilmemiştir. Sadece bildik “asker millet” tanımlaması kullanılmıştır. Bu durum devletin sivilleşme eğilimini göstermektedir. Ancak, toplum içerisinde iş bölümü yaparak yaşamak zorunda olan insanların zorunlu olarak başka yükümlülükleri vardır ve bunlara da yer verilmelidir.

- Bu çalışma tüm ilköğretim kademesi sosyal bilgiler kitaplarını içerek şekilde genişletilerek yapılmalıdır.

- Bu çalışma eski ve yeni program ders kitaplarını içerecek şekilde karşılaştırmalı olarak yapılmalıdır.
- Diğer ülkeler sosyal bilgiler kitapları da benzer yöntemle araştırılmalı ve Türkiye sosyal bilgiler ders kitaplarıyla karşılaştırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- ALPASLAN, Gülistan(2008). *Küreselleşme Sürecinde Ulus-Devlet Ve Vatandaşlık İlişkisi: Vatandaşlığın Dönüşümü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara.
- ALTUN, Adnan,YasinDOĞAN,EfkanUZUN(2006). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitabı*. Altın Kitaplar. İstanbul.
- ÇELİK, Hülya(2008). “Cumhuriyet Dönemi Vatandaşlık Eğitiminde Önemli Adımlar”. *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, s.359-369,Sakarya.
- ERDEM, Çiğdem(2009). “Küreselleşme Karşısında Değişen Vatandaşlık Algısı”*Uluslar arasıDavraz Kongresi (24-27 Eylül 2009) Bildiriler Kitabı*, s. 2309-2318, Isparta.
- GÖĞER, Erdoğan(1995). “Çifte Vatandaşlık”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 44 (1),127-181, Ankara.
- GÖKÇE, Orhan(2006). *İçerik Analizi Kuramsal ve Pratik Bilgiler*, Siyasal kitabevi, Ankara.
- İNAL, Kemal(2004). *Eğitim ve İktidar*. Ütopya. İstanbul.
- KADIOĞLU, Ayşe(2006). *Zaman Lekesi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- KAN, Çiğdem(2009). “Değişen Değerler ve Küresel Vatandaşlık Eğitimi”. *Kastamonu Eğitim Dergisi*. 17(3), 895-904. Kastamonu.
- ÖZKAZANÇ, Alev(2009). “Toplumsal Vatandaşlık ve Neoliberalizm Sorunu”*Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 64 (1), 247-264, Ankara.
- SARICAN, Elif(2006). *1998 ile 2004 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarının Vatandaşlık Değerleri Açısından Karşılaştırılması*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- SARİİPEK, Doğa Başar(2006). “Sosyal Vatandaşlık ve Günümüzde Yaşadığı Dönüşüm. Aktif Vatandaşlık. (Sosyal Politika Açısından Bir Değerlendirme)”*Çalışma ve Toplum*, İstanbul.
- YILDIRIM, Ali veHasanŞİMŞEK(2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayınları. Ankara.

*Ahmed Emin OSMANOĐLU, Naime ADAK, Esra DERELİ 6. Sınıf Sosyal
Bilgiler Ders Kitabında Vatandaşlık Algısı*

.....

ZHANG, Yan veBarbara M.WILDEMUTH(2009). *Qualitative Analysis of
Content. Amerika.*